

Геннадій МАГАСЬ,

кандидат наук з державного управління,
Національна академія Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький

ТЕОРЕТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ КАТЕГОРІЙ ОПЕРАТИВНОГО МИСТЕЦТВА ДЕРЖАВНОЇ ПРИКОРДОННОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

У статті розглянуто понятійно-категоріальний апарат оперативного мистецтва Державної прикордонної служби України, зокрема такі визначення, як прикордонна служба, прикордонний контроль, оперативно-профілактичні заходи, прикордонна операція, бойове застосування сил та засобів Державної прикордонної служби України (ДПСУ).

Ключові слова: державне управління, охорона державного кордону, оперативне мистецтво, регіональне управління, прикордонна служба, прикордонний контроль, оперативно-профілактичні заходи, прикордонна операція, бойове застосування сил та засобів ДПСУ.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Однією з функцій держави є охорона та захист недоторканності державного кордону. З набуттям Україною незалежності державне управління прикордонною діяльністю стало механізмом формування прикордонної політики, яка «спрямовувалася на забезпечення територіальної цілісності, створення власної системи прикордонної безпеки, організацію охорони кордону по всьому периметру та охорону виключної (морської) економічної зони» [1].

Охорона державного кордону – надзвичайно важлива сфера реалізації державної політики України. За своїм змістом вона органічно поєднана з діяльністю прикордонного відомства держави.

Із переходом Державної прикордонної служби України на чотирьох рівневу систему управління змінилася й система державного регулювання у сфері охорони державного кордону в цілому. У зв'язку з цим змінився механізм регулювання на прикордонному рівні, що передбачає застосування інноваційних технологій і способів службової діяльності ДПСУ.

Державна прикордонна служба України як основний державний орган

виконавчої влади у сфері охорони державного кордону наділена широкими повноваженнями. Ці повноваження охоплюють весь спектр інтересів держави на державному кордоні і у прикордонних регіонах.

Регіональне управління ДПСУ є територіальним органом Адміністрації Держприкордонслужби України, який в межах повноважень, делегованих Адміністрацією ДПСУ, забезпечує реалізацію державної політики з прикордонних питань, недоторканність державного кордону та охорону суверенних прав України в її виключній (морській) економічній зоні у межах ділянки відповідальності, здійснює керівництво оперативно-службовою та адміністративно-господарською діяльністю підпорядкованих органів охорони державного кордону, органів забезпечення і переданих у підпорядкування загонів Морської охорони [2]. Тому, стало необхідним формування теоретико-методологічного базису дослідження оперативного мистецтва, як складової теорії мистецтва охорони державного кордону України в масштабі регіонального управління.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких вирішення даної проблеми, на які опирається автор. Охорона та захист державного кордону як один із ключових напрямків забезпечення національної безпеки є також предметом досліджень таких науковців як О. С. Андрущук, В. І. Баратюк, О. А. Біньковський, О. В. Боровик, В. П. Городнов, Ю. А. Дем'янюк, О. В. Деркач, С. О. Дмитров, В. В. Залож, В. П. Золотов, В. Л. Зьолка, Ю. Б. Івашков, І. С. Катеринчук, В. А. Кириленко, В. О. Косевцов, Д. А. Купрієнко, Б. В. Лейда, А. В. Махнюк, А. Б. Мисик, О. О. Михайлишин, В. О. Назаренко, Б. М. Олексієнко, В. М. Русаков, В. М. Серватюк, О. М. Ставицький, Д. В. Хруст, О. М. Шинкарук та ін. Крім того, значний потенціал для адаптації у прикордонну наукову сферу мають окремі положення теорії національної (у т.ч. воєнної) безпеки, що їх розробили відомі вчені В. Ю. Богданович, В. П. Горбулін, Ю. А. Гусак, Ю. Г. Даник, О. П. Дзьобань, Г. А. Дробаха, М. Ф. Єжеєв, М. О. Єрмошин, О. М. Загорка, О. А. Ільяшов, А. Б. Качинський, В. О. Косевцов, В. А. Ліпкан, А. А. Лобанов, С. П. Мосов,

Н. Р. Нижник, В. М. Олуйко, Ю. В. Пунда, В. Г. Радецький, Ю. Є. Репіло, І. С. Романченко, І. С. Руснак, І. Ю. Свида, А. І. Семенченко, Г. П. Ситник, Є. Б. Смірнов, М. В. Сунгуровський, В. М. Телелим, В. І. Ткаченко, П. П. Чабаненко, В. І. Шарий, В. М. Шемаєв, О. М. Шмаков, С. П. Ярош та ін.

Об'єктивна необхідність систематизації знань щодо охорони державного кордону у формі фундаментальної наукової праці викликана і тим, що й досі розробка проблем теорії велася за окремими темами і питаннями, які не були пов'язані в цілісну і логічну систему.

Метою статті є обґрунтування та систематизація таких дифеніцій, як прикордонна служба, прикордонний контроль, оперативно-профілактичні заходи, прикордонна операція, бойове застосування сил та засобів ДПСУ, визначення взаємозв'язку між ними, надання їм авторського визначення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Оперативне мистецтво Державної прикордонної служби України – це теорія і практика діяльності регіонального управління щодо використання різномірних сил та засобів на ділянці відповідальності з метою забезпечення недоторканності державного кордону та охорони суверенних прав України в її виключній (морській) економічній зоні.

Безпосередньо завдання щодо охорони державного кордону (виявлення та затримання порушників державного кордону, здійснення в установленому порядку прикордонного контролю і пропуску через державний кордон України осіб, транспортних засобів, вантажів, участь у боротьбі з організованою злочинністю та протидія незаконній міграції на державному кордоні та ін.) вирішують підрозділи охорони державного кордону тактичного рівня – відділи (відділення) прикордонної служби [3–6].

Планування, координація та контроль оперативно-службової діяльності органів та підрозділів охорони державного кордону на оперативно-тактичному та тактичному рівні, її об'єднання в єдиний комплекс дій задля досягнення загальних цілей охорони державного кордону здійснюється в масштабі регіонального управління [2; 6].

Практична діяльність територіальних органів ДПСУ (регіональних управлінь), яка включає в себе як роботу органів управління так і діяльність органів охорони кордону є об'єктивно існуючою, відносно самостійною галуззю діяльності, яка виходить за рамки тактики можна визначити як «оперативне мистецтво Державної прикордонної служби України» (оперативне – визначає рівень управління; мистецтво – досконалість діяльності керівника регіонального управління та його органів управління з виконання визначених функцій Держприкордонслужби).

Отже, оперативне мистецтво ДПСУ по відношенню до тактики займає головне положення і обумовлює її завдання. Між ними існує і зворотний зв'язок. Так під час визначення загальних завдань територіальним органам (регіональним управлінням) та способів їх виконання, оперативне мистецтво ДПСУ разом з іншими чинниками враховує можливості органів, підрозділів охорони державного кордону, загонів морської охорони, авіаційних частин, а також безумовно загальні положення тактики.

Крім свого предмету та змісту оперативне мистецтво ДПСУ має й свої категорії. Категорії оперативного мистецтва ДПСУ є результатом історичного розвитку пізнання на основі практики охорони державного кордону. Разом з тим, категорії оперативного мистецтва ДПСУ мають свою суб'єктивну сторону, оскільки вони є підсумком пізнання охорони державного кордону на її певному етапі розвитку. Отже, категорії оперативного мистецтва ДПСУ відображають практичну діяльність регіональних управлінь та теорію охорони державного кордону на даному етапі розвитку. Таким чином вони (категорії) не постійні та знаходяться в постійному діалектичному розвитку, тобто, зберігаючи форму, змінюють свій внутрішній зміст.

Основними категоріями оперативного мистецтва ДПСУ на сучасному етапі слід вважати: прикордонну службу, прикордонний контроль, оперативно-профілактичні заходи, прикордонну операцію, бойове застосування сил та засобів ДПСУ.

Прикордонна служба – комплекс дій і система заходів, спрямованих на

забезпечення охорони державного кордону України на суші, морі, річках, озерах та інших водоймах поза пунктами пропуску; охорона суверенних прав України в її виключній (морській) економічній зоні та контроль за реалізацією прав і виконанням зобов'язань у цій зоні інших держав, українських та іноземних юридичних і фізичних осіб, міжнародних організацій, координація діяльності державних органів, що беруть участь у забезпеченні режиму державного кордону та прикордонного режиму. Необхідність об'єднання вищезазначених заходів в єдиний комплекс в масштабі регіонального управління обумовлено:

По-перше – тим, що взаємозв'язок між елементами, які суттєво впливають на оперативну обстановку на державному кордоні, найбільш повно проявляється в масштабах великих регіонів. Таким чином, тільки на оперативному рівні надається можливість якомога повніше та глибше оцінити обстановку на державному кордоні, спрогнозувати її розвиток, передусім в першу чергу визначити напрями і характер вірогідних дій порушників з прикордонних питань. Отже, і заходи щодо протидії порушникам з прикордонних питань, мінімізації (нейтралізації) негативних та використанню позитивних чинників обстановки можуть бути найбільш оптимально сплановані та реалізовані саме на оперативному рівні, з охопленням усієї ділянки регіонального управління.

По-друге, тільки в масштабі регіонального управління може бути організоване найбільш цілеспрямоване комплексне використання усіх сил та засобів охорони та захисту державного кордону, як власних, так і взаємодіючих.

Оснoву прикордонної служби в масштабі регіонального управління становить служба окремих прикордонних нарядів, літаків (вертольотів), прикордонних кораблів (катерів) по охороні визначених ділянок (рубежів, районів), контроль за дотриманням договірних положень про режим державного кордону, виконанням правил прикордонного режиму, а на морських ділянках - і охорону виключної (морської) економічної зони,

діяльність по використанню допомоги в охороні державного кордону державних органів, громадських організацій і громадян відповідно до закону України «Про державний кордон України».

Загони Морської охорони окрім охорони державного кордону на морі, річках, озерах здійснюють контроль за плаванням і перебуванням українських та іноземних невійськових суден і військових кораблів у територіальному морі та внутрішніх водах України, заходженням іноземних невійськових суден і військових кораблів у внутрішні води і порти України та перебуванням у них; охорону суверенних прав України в її виключній (морській) економічній зоні та контроль за реалізацією прав і виконанням зобов'язань у цій зоні інших держав, українських та іноземних юридичних і фізичних осіб, міжнародних організацій [4].

Загін Морської охорони може виконувати завдання на ділянці одного або декількох прикордонних загонів. В окремих випадках окремі кораблі (катери) можуть надаватися в оперативне підпорядкування прикордонному загону.

Авіаційні частини в охороні державного кордону використовуються в основному для забезпечення дотримання режиму державного кордону і прикордонного режиму, охорони виключної (морської) економічної зони, забезпечення швидкого маневру силами і засобами, а також для виконання низки допоміжних завдань. Для несення служби літакам (вертольотам) призначаються райони і маршрути польоту, що охоплюють усю ділянку регіонального управління. У районах та на маршрутах обладнуються підготовлені для базування і посадки злітні смуги і майданчики.

Таким чином, основу прикордонної служби на ділянці відповідальності регіонального управління становить оперативно-службова діяльність прикордонних загонів, загонів Морської охорони, авіаційних частин, які входять до складу регіонального управління у відповідності до визначеної їм побудови охорони державного кордону, а також дії резервів.

Прикордонний контроль – комплекс дій і система заходів, що здійснюються підрозділами охорони державного кордону, спрямовані на

встановлення законних підстав для перетинання державного кордону особами, транспортними засобами і переміщення через нього вантажів, а також на координацію діяльності державних органів, що здійснюють різні види контролю або беруть участь у забезпеченні режиму в пунктах пропуску через державний кордон України та в контрольних пунктах в'їзду – виїзду [5].

Оперативно-профілактичні заходи – комплекс оперативно-розшукових, розвідувальних (контррозвідувальних), режимних, профілактичних заходів, які проводяться силами та засобами регіональних управлінь, органів охорони державного кордону у взаємодії з органами НП, СБУ, місцевим населенням, спрямованих на зниження рівня протиправної діяльності на державному кордоні та усунення причин і факторів, які її обумовлюють.

Оперативно-розшукова робота відповідних органів (підрозділів) відіграє немаловажну роль в питанні ефективності ОСД регіонального управління. Найбільш достовірні і важливі дані щодо можливих дій та намірів різних категорій порушників державного кордону, їх посібників можуть бути отримані тільки оперативним шляхом. Зрозуміло, що без такої інформації, реалізація функцій покладених на ДПСУ, не може бути ефективною в повній мірі.

Кожна стадія розвитку протиправних дій на державному кордоні потребує від органів та підрозділів своїх, таких, що відрізняються від інших, заходів, методів щодо недопущення вчинення правопорушення. Боротьба зі злочинністю як із соціально-негативним явищем завжди передбачає ефективну профілактику конкретних видів злочинів.

Головним призначенням оперативно-профілактичних заходів є здійснення комплексних заходів, спрямованих на:

виявлення, усунення або нейтралізацію конкретних обставин і умов, що обумовлюють правопорушення та сприяють їх вчиненню;

організацію і безпосереднє проведення заходів, які забезпечують недопущення вчинення злочинів, що плануються і готуються;

організацію і безпосереднє здійснення індивідуальних оперативно-профілактичних заходів стосовно осіб, від яких через їх антигромадську

поведінку можна очікувати вчинення протиправних дій;

Оперативно-профілактичні заходи виконують попереджувально-запобіжну функцію. Разом з тим оперативно-профілактичні заходи спрямовані на недопущення протиправної діяльності, і тим самим, активно проявляють свою охоронну функцію, що реалізується не тільки засобами переконання, а й примусу із застосуванням режимних і контрольних заходів, які проводяться силами та засобами органів (підрозділів) охорони державного кордону ДПСУ.

Прикордонна операція – сукупність узгоджених та взаємозв'язаних за метою, завданнями, місцем та часом пошукових та бойових дій, боїв, маневру, які проводяться спеціально створеними угрупованнями ДПСУ як самостійно так і спільно з силами та засобами Національної гвардії, Збройних Сил України та інших військових формувань за єдиним задумом та планом для вирішення кризових ситуацій з метою забезпечення недоторканності державного кордону.

Основними (типовими) видами прикордонних операцій є:

прикордонна операція по припиненню спроб незаконного переміщення через державний кордон зброї, боєприпасів, вибухових і радіоактивних речовин та інших предметів, що можуть бути використані як засоби вчинення терористичних актів та іншої протиправної діяльності в Україні;

прикордонна операція по припиненню незбройних провокацій групами осіб з метою захоплення окремих ділянок території України на державному кордоні;

прикордонна операція по пошуку та ліквідації диверсійно-розвідувальних, терористичних та інших груп противника;

прикордонна операція по припиненню збройних провокацій пов'язаних з збройними нападами на підрозділи охорони державного кордону та елементи прикордонної інфраструктури, що розташовані у контрольованих прикордонних районах.

Досвід участі органів та підрозділів ДПСУ в заходах по припиненню провокаційних дій противника на українсько-російському державному кордоні свідчить, що військово-політичні провокації не втратили свого значення і в

теперішній час.

Під військово-політичними провокаціями на державному кордоні слід розуміти організовані агресивні дії з території суміжних держав, що грубо порушують режим державного кордону і здійснюються для досягнення певних політичних і воєнних цілей. Метою військово-політичних провокацій на державному кордоні є подальше нагнітання соціальної напруги в контрольованих прикордонних районах, на напрямках в межах визначених операційних зон (районів), розв'язування збройного конфлікту і початку війни. Не виключено також проведення провокаційних дій в цілях відведення уваги від реальних напрямків майбутнього вторгнення угруповань противника, приховування маневру силами та засобами, а також ведення розвідки боєм.

Концепцією розвитку сектору безпеки і оборони України [7] визначено роль та місце складових сектору безпеки і оборони України в реагуванні на загрози, зокрема щодо порушення територіальної цілісності держави, порушення її суверенітету. Для ДПСУ чітко визначений перелік кризових ситуацій, за якими органи та підрозділи охорони державного кордону зобов'язані адекватно діяти з метою забезпечення належного рівня національної безпеки. За місцем та характером дій збройні провокації, що здійснюються без перетинання державного кордону, у вигляді обстрілів прикордонних нарядів, кораблів (катерів) Морської охорони, пунктів дислокації підрозділів охорони державного кордону (Морської охорони), пунктів пропуску через державний кордон, інших об'єктів та цивільних осіб;

збройні провокації, що здійснюються без перетинання державного кордону, у вигляді обстрілів прикордонних нарядів, кораблів (катерів) Морської охорони, пунктів дислокації підрозділів охорони державного кордону (Морської охорони), пунктів пропуску через державний кордон, інших об'єктів та цивільних осіб; збройні провокації, що здійснюються з незаконним перетинанням державного кордону, шляхом збройних нападів на прикордонні наряди та підрозділи охорони державного кордону (Морської охорони), спроб захоплення пунктів пропуску через державний кордон, інших об'єктів, що

розташовуються у прикордонній смузі та контрольованих прикордонних районах; порушення порядку мирного проходу через територіальне море України або встановлених правил плавання і перебування в територіальному морі (внутрішніх водах) іноземних невійськових суден і військових кораблів (суден забезпечення); спроби перетинання державного кордону ДРГ іншої держави можна віднести до збройного конфлікту на державному кордоні.

Збройний конфлікт (збройний конфлікт на державному кордоні) [8] – збройне зіткнення між державами або ворогуючими сторонами в межах території однієї держави, як правило, за підтримки ззовні.

Отже, характерними рисами збройного конфлікту (збройного конфлікту на державному кордоні) є: а) участь в ньому регулярних військ та незаконних збройних формувань суміжної держави; б) активізація диверсійних та терористичних дій; в) небезпека перетворення в локальну війну; г) втягування в збройний конфлікт місцевого населення; д) ведення точкових бойових дій; е) обмеженість в застосування засобів збройної боротьби; ж) залучення значних сил і засобів для захисту комунікацій та районів зосередження військових формувань; з) складність морально-психологічної обстановки. З огляду на вищевикладене діяльність Державної прикордонної служби України, з точки зору її функціонального призначення, можна класифікувати як бойове застосування сил та засобів ДПСУ.

Бойове застосування сил та засобів ДПСУ - сукупність узгоджених за метою, місцем та часом бойових дій та дій по охороні державного кордону і виключної (морської) економічної зони органів, частин, підрозділів Державної прикордонної служби України у взаємодії з силами та засобами Національної гвардії, Збройних Сил України та інших військових формувань із застосуванням форм та способів притаманних прикордонній службі з урахуванням бойових (оперативних) можливостей та обстановки яка склалася. Основними формами бойового застосування сил та засобів ДПСУ будуть: бій, бойові дії, операція [9].

Висновок. Не викликає сумнівів, те що усебічне забезпечення

оперативно-службової діяльності регіональних управлінь ДПСУ, суттєво відрізняється масштабами від забезпечення ООДК (прикордонних загонів) та вимагає відповідно іншого підходу щодо вирішення питань, іншої організації, інших сил і засобів ніж в тактичній ланці, тобто має більш високий рівень, на якому кількісні зміни трансформуються в якісні – забезпечення недоторканості державного кордону.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Розробка теоретичних положень і рекомендацій щодо підготовки і ведення усіх видів прикордонних операцій, способів доцільного застосування усіх сил і засобів, що беруть участь в них, організації і підтримання взаємодії між ними, способів підтримки бойової готовності (готовності до дій за призначенням) регіональних управлінь та ДПСУ в цілому.

Список використаної літератури

1. Інтегроване управління кордонами: підручник / М. М. Литвин. – Хмельницький: Видавництво Національної академії Державної прикордонної служби України імені Б. Хмельницького, 2012. – 416 с.
2. Регіональне управління Державної прикордонної служби України: навчальний посібник / І. О. Томків, В. Ю. Мазур, Ю. Б. Івашков – Хмельницький: Видавництво Національної академії Державної прикордонної служби України імені Б. Хмельницького, 2015. – 207 с.
3. Закон України «Про державний кордон України» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1992, № 2, – с. 5
4. Закон України «Про Державну прикордонну службу України» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, № 27, – с. 208
5. Закон України «Про прикордонний контроль» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2010, № 6, – с. 46
6. Положення про регіональне управління Державної прикордонної служби України
7. Концепція розвитку сектору безпеки і оборони України, затверджена Указом Президента України від 14 березня 2016 року № 92/2016
8. Воєнна доктрина України
9. «Основы оперативной подготовки генералов и офицеров Пограничных войск»// Підручник (ДСК інв. № 764) М. – 1982г. – 320с.

Рецензент – доктор наук з державного управління, професор Радченко О. В.

Магась Г. Теоретическое исследование категорий оперативного искусства Государственной пограничной службы Украины

В статье рассмотрено понятийно-категориальный аппарат оперативного искусства Государственной пограничной службы Украины, а именно такие понятия как пограничная служба, пограничный контроль, оперативно-профилактические мероприятия, пограничная операция, боевое применение сил и средств Государственной пограничной службы Украины (ГПСУ).

Ключевые слова: государственное управление, оперативное искусство, региональное управление, пограничная служба, пограничный контроль, оперативно-профилактические мероприятия, пограничная операция, боевое применение сил и средств ГПСУ.

Mahas H. Theoretical research of categories of operative art of the State border guard service of Ukraine

The concept-category apparatus of operative art of the State border guard service of Ukraine has been investigated in the article, in particular such determinations, as border guard service, border control, operatively-prophylactic measures, frontier operation, and combat employment of forces and facilities of the State border guard service of Ukraine (SBGS).

The state Border protection is an extraordinarily important sphere of realization of public policy of Ukraine. On the maintenance it is organically connected with activity of frontier agency of the state. With the exception of the object and maintenance the operative art of SBGS has its categories. They represent practical activity of regional directorates and theory of the state border protection on this stage of development. On the modern stage the basic categories of operative art of SBGS consider to be: border guard service, border control, operatively-prophylactic measures, frontier operation, and combat employment of forces and facilities of SBGS.

Border guard service is a complex of actions and system of the measures assigned to providing of guard of the state border of Ukraine on land, sea, rivers, lakes and other reservoirs out of border crossing points; guard of sovereign rights of Ukraine in its exclusive (marine) economic zone and control after realization of rights and fulfilling of commitment in this zone of other states, Ukrainian and foreign legal and natural persons, international organizations, co-ordination of activity of public organs that participate in providing of the regime of state border and frontier regime.

Border control is a complex of actions and system of measures that are performed by subdivisions of the state border protection, assigned to establishment of legal grounds for crossing of state border by persons, by transport vehicles and trafficking of cargo across it, and also onco-ordination of activity of public organs that carry out different types of control or participate in providing of the regime in the border crossing points across the state border of Ukraine and in the entry-exit check points.

Operatively-prophylactic measures are complex of operative-investigative,

reconnaissance (counter reconnaissance), regime, prophylactic measures, that are conducted by forces and facilities of regional managements, organs of the state border protection in co-operating with the organs of National police, State security service, resident population, assigned to the decline of level of illegal activity on the state border and removal of reasons and factors that stipulate it.

Border operation is a form of use of forces and facilities of SBGS, corresponding law enforcement authorities, military formations, and also public organs, that consists in realization of concerted and interconnected on aim tasks, place and sometimes measures that are conducted after only single intention and plan, assigned to providing of inviolability of the state border and guard of sovereign rights of Ukraine in its exclusive (marine) economic zone.

Combat employment of forces and facilities of SBGS is an aggregate of concerted after an aim, by a place and sometimes battle operations and actions under the guard of the state border and exclusive (marine) economic zone of organs, parts, subdivisions of the State border guard service of Ukraine in co-operation with forces and facilities of the National guard, Armed forces of Ukraine and other military formations with use of forms and methods inherent taking into account battle (operative) possibilities and situation.

Key words: *public administration, operative art, regional directorate, border guard service, border control, operatively-prophylactic measures, frontier operation, tactical employment of forces and facilities of the State border guard service of Ukraine.*